

HOOFDSTUK 1

1

De jongen rijdt in de auto van zijn moeder over een weg tussen de akkers en verliest de controle over de wagen. Zijn moeder zit naast hem. Hij heeft net geschakeld naar de hoogste versnelling. De auto gaat hard, te hard voor de bocht die hij nadert. De weg is smal, en er staat een boom in die bocht. Ze schreeuwt dat hij moet stoppen, maar hij stopt niet.

De auto is een Renault 4, een goedkope en populaire gezinswagen. Ze hebben er twee, want voor twee volwassenen en vijf kinderen is één zo'n wagen te klein. Ze hebben met zijn zevenen in zo'n kleine auto gezeten, de twee kleinsten op een deken in de kofferbak.

Tegenwoordig wordt de Renault 4 wel omschreven als 'een spartaanse auto'.

Hij staat net boven de eveneens immens populaire, massaal geproduceerde en nog eenvoudiger Citroën 2CV. De versnellingspook van de Renault is een ijzeren stang die uit het dashboard steekt. Onverhulde mechanica. Je duwt hem naar voren of je trekt hem naar achteren. Naar voren als je hem in zijn achteruit wilt zetten en naar achteren voor de overige drie versnellingen. Talloze malen heeft de jongen zijn vader en moeder zien schakelen. Hij heeft hun voetbewegingen op de pedalen gadeslagen. Hij heeft de auto in en uit de garage gereden. Autorijden lijkt hem niet bijzonder moeilijk.

Die middag heeft hij zijn moeder weten over te halen hem een stuk te laten rijden in de oude polders van het eiland, waar vrijwel geen verkeer is op de smalle en bochtige weggetjes. De portieramen, eenvoudige schuiframen, staan open. De wind woelt in hun haren. Hij is zeventien, zij is vierenveertig.

Ze zijn uit rijden gegaan om te praten en zijn moeder lucht te geven. Ze is ongelukkig. Ze is depressief. Dat laatste weet hij niet, en zij ook niet, want depressie is nog geen volksziekte geworden. Ze praten over haar huwelijk, dat wil zeggen over zijn vader. Sinds een tijdje praat hij met zijn moeder over haar problemen. Hij wil haar helpen. Hij is nieuwsgierig. Het geeft hem een gevoel van macht, waar hij zich voor schaamt. Hij beseft dat het zinloze gesprekken zijn, buitenissige gesprekken, on gepaste gesprekken – zo praat een moeder niet met haar zoon. Maar hij weet haar ertoe te verleiden, zoals hij haar ertoe heeft weten te verleiden om hem in haar auto te laten rijden.

Hij verliest niet de macht over het stuur, maar hij geeft te veel gas, belust op snelheid. Omdat zijn moeder begint te schreeuwen bij het naderen van de bocht en de boom, raakt hij in de war. Ze injecteert hem met haar paniek. Hij weet zo gauw niet hoe de auto tot stilstand te brengen. Terwijl hij de bocht op de smalle weg in gaat en de wagen overhelt, voelt hij ook een verleiding, zonder precies te beseffen wat het is dat hij voelt.

Hij remt. Zijn voet weet de rem te vinden, midden in een storm van indrukken, daar beneden. Zijn voet drukt hard op het middelste pedaal. Maar hij vergeet de koppeling in te drukken. De auto komt met schokken en een krijsende versnellingsbak tot stilstand. Wanneer hij de rem loslaat, schiet de wagen nogmaals met een ruk vooruit, en dan slaat de motor af.

Zwijgend staren ze door de voorruit. De afkoelende motor tikt.

‘Sorry, mam.’

Ze wisselen weer van plaats. In de warme wind, die over de akkers waait, lopen ze voor de auto langs. In de stilte hoort hij het ruisen van de boom. Het klinkt hem opeens vreemd onschuldig in de oren. Hij stapt in de auto en kijkt naar zijn moeder.

‘Sorry, mam.’

‘Je had zo uit de bocht kunnen vliegen! Jasses, het zweet breekt me uit!’

Het is een uitdrukking die ze vaak gebruikt: het zweet breekt me uit. Wanneer het zweet haar uitbreekt, is er een grens bereikt. Het bleke gezicht van zijn moeder, haar huid waarop hij minuscule zweetdruppeltjes ziet glinsteren, de donkere kringen onder haar ogen – ze roepen medelijden bij hem op. Dat is wat zijn ongelukkige, mensenschuwe, ploeterende, zichzelf altijd de mindere van anderen voelende, zichzelf altijd weer moed insprekende en soms in woede uitbarstende moeder in die jaren bij hem oproept: medelijden, en het verlangen haar te helpen en los te maken uit wat haar beklemmt.

2

In datzelfde jaar veroorzaakt hij een ongeluk met de boot. Hij heeft urenlang met zijn broer gezeild op het Princenhofmeer in het hart van Friesland. Ze hebben alleen maar halfwindse rakken gevaren – om zo hard mogelijk te gaan. Spuiten noemen ze dat. De boot in plané brengen, zodat hij niet langer door het water snijdt maar eroverheen glijdt. De plané herkennen ze aan het geluid waarmee het water onder de romp door schiet. Als een wild paard gaat de boot ervandoor zodra

de wind in de zeilen ploft. De een staat in de trapeze, stijf gestrekt buitenboord; de ander hangt alleen met zijn bovenlijf buiten de boot. Water spat onder de boeg vandaan. Ze zijn allebei doornat. Zeilpakken hebben ze niet. Maar het is een warme en zonnige dag – met een vlagerige wind, die door het riet stuift, in donkere rimpelingen over het water nadert, de boot grijpt en bijna omverdrukt.

Na een paar uur verlaten ze het meer, moe, hongerig. Tussen het riet en de elzenbosjes van een smal water is het plotseling bijna windstil. De zon brandt op hun nek. Hij steekt. Libelles, metalig blauw, zweven over het zwarte water. Ze zitten nu allebei aan een kant van de boot, op het gangboord, licht gebo-gen, en praten over wat ze hebben meegemaakt, opgewonden, lachend. Maar ze laten ook de stilte op zich inwerken.

Het water wordt weer breder en komt uit bij een kanaal. De jongen stuurt de boot het kanaal op. Even bollen de zeilen weer op, helt de boot weer over en maakt vaart. Dan glijdt hij opnieuw een luwte in tussen hoge bomen. Halverwege die luwte, in de schaduw van de bomen, raken ze opgesloten. In het midden van het kanaal nadert een vrachtschip, ongeladen, hoog op het water. De ruimte tussen het vrachtschip en de wal is opeens gevuld met zes boten van een zeilkamp, voor de wind varend, met breed uitstaande zeilen. De doorgang is geblokkeerd. Hij kan niet meer voor het vrachtschip langs komen in deze luwte. Hij besluit om te keren. De zeilkunst schrijft voor dat hij nu moet oploeven, naar de wind toe draaien, dan door de wind gaan en omkeren. Maar als hij dat doet, komt hij in de lijn van die snel en ongenaakbaar naderende ijzeren bak. Hij kiest voor de beweging in tegenovergestelde richting, trekt het roer hard naar zich toe. De boot begint vaart te maken en draait in een halve cirkel weg van het vrachtschip. Terwijl hij de manoeuvre inzet, voelt hij al dat die zal mislukken, want de

ruimte is te krap voor zijn draaicirkel. De snelheid van de boot neemt toe, veel meer dan hij had verwacht. Langs de wal staan houten paaltjes, dicht opeen om de drassige veengrond vast te houden. Voordat de boot zijn draai heeft kunnen maken, stuit hij op de paaltjes. Ze horen het hout van de boeg kraken en dan versplinteren. Met een schok komt de boot tot stilstand – alsof hij op de rotsen is gelopen.

Hij heeft de verkeerde beslissing genomen. Hij had recht-door moeten varen. Met wat botsingen, met wat duwen en trekken en het nodige gevloek had hij zijn boot tussen de andere boten door kunnen wurmen.

De boten van het zeilkamp glijden voorbij. De jongen kijkt weg. In de verte kan hij de bungalow van zijn ouders zien liggen. Het duurt een tijd voordat een jachtje hen te hulp komt en een sleep aanbiedt. Ze zitten met zijn tweeën helemaal achter op de boot om de lekgeslagen boeg uit het water te houden.

Het minst beducht is hij voor de reactie van zijn vader. Het is geen man die zijn kinderen straft en onder de duim wil houden. Hij vermijdt confrontaties. Zijn vader moppert alleen maar wat en vraagt hem hoe hij dit voor elkaar heeft gekregen. Een beetje spottend vraagt hij dat. Hij kijkt van een afstandje naar het gat in de boot, die op de wal is gesleept, hij komt er niet dichtbij, hij onderzoekt het niet. Het stoort hem omdat hij een reparatie zal moeten regelen. Dat is gedoe, dat kost tijd, al met al waarschijnlijk een hele dag.

Hij zou die dag liever gebruiken om te lezen. Hij heeft een koffer vol boeken bij zich. Een oude, bruine koffer die ‘de oorlog nog heeft meegemaakt’, en die hij niet kan wegdoen. De koffer waarmee hij vanuit zijn dorp naar Amsterdam trok. De vader hecht aan dit soort dingen. De koffer is niet van leer, maar van hard karton, met een houten geraamte ter versterking en

metalen hoeken op de buitenkant. De sluitingen zijn roestig. Maar de koffer is nog bruikbaar. Elk jaar stapelt hij er zijn boeken voor vier weken vakantie in op. Hij leest aan één stuk door. Veel zeilen doet hij niet. Hij laat dat over aan de jongens.

Nu zal hij een reparatie van de boot moeten regelen. Hij zal zijn eigen vader, die in een dorp in de buurt woont, moeten bellen en daar ziet hij tegen op. Hij heeft geen gemakkelijke verhouding met zijn vader. Hij wordt al lichtelijk nerveus bij de gedachte dat hij zijn immer sarcastische vader zal moeten bellen en hem om raad en hulp zal moeten vragen.

Het meest beducht is de jongen voor de reactie van zijn grootvader. Hij heeft onmiddellijk voorzien dat de reparatie via zijn grootvader geregeld zal worden. Hij ontmoet hem elk jaar in de zomer. Een lange, rijzige man met wit haar, in een scheiding gekamd, een zwarte bril met een zwaar montuur, en het begin van een geitenstrot boven de witte boord met stropdas. Het hangend keelvles van de grootvader roept zijn medelijden op. Het is een blijk van beginnende zwakte, van beverige ouderdom. Hij ziet zijn grootvader liever zonder dat weke, een beetje aandoenlijke vlees rond zijn strottenhoofd. Hij ziet zijn grootvader liever sterk. De man die de machines bedient in de meubelfabriek. De man die geconcentreerd het hout door de cirkelzaag duwt. In het dorp staat hij bekend als een *Macher*, een man die dingen voor elkaar krijgt. Hij is wethouder Openbare Werken geweest en heeft een afdeling van 'de Philips' naar het dorp weten te krijgen, een gloeilampenfabriek die veel arbeidsplaatsen heeft opgeleverd. Hij heeft grond aangekocht van de boeren voor de bouw van nieuwbouwwijken. Heimelijk bewondert de jongen de autoriteit van zijn grootvader, zijn kracht, zijn mannelijkheid, maar hij verzet zich er ook tegen in felle twistgesprekken.

Op een middag heeft hij zijn grootvader gevraagd een eindje met hem te zeilen. Eerst heeft hij hem een beetje uitgedaagd, en zijn grootvader heeft geweigerd. Toen hij al in de boot zat, vroeg hij het hem nogmaals. De grootvader haalde zijn hand over zijn hart en stemde toe. De jongen zag zijn grootvader in de boot stappen, voorzichtig, een beetje stijf. Hij was niet lenig meer. Hij leek te groot voor deze boot. Eindelijk zat hij in de kuip, het touw van de fokkenschoot in zijn handen. Het had iets ontorends om hem zo te zien zitten, zijn benen in een ongemakkelijke knik over de zwaardkast heen, de fokkenschoot braaf in zijn handen, dienstbaar, ondergeschikt. Het tochtje duurde niet lang. Naderhand speet het de jongen dat hij zijn grootvader in deze positie had gebracht: dat hij aan zijn kleinzoon en de omstanders moest laten zien dat hij stijf was geworden.

Na het ongeluk met de boot voelt hij zich de rest van de dag elendig. Hij trekt zich terug. Vanuit de bungalow ziet hij kinderen en volwassenen uit de andere bungalows die het gat in de boot komen bekijken. De volgende dag is hij er nog niet overheen. In gedachten herbeleeft hij het ongeluk. Steeds opnieuw hoort hij het gekraak waarmee het hout van de boeg versplinterde. Hij geeft de schuld aan de boten van het zeilkamp die niet naast maar achter elkaar hadden moeten zeilen en nooit de hele doorgang hadden mogen afsluiten. Maar hij weet dat hij zelf een fout heeft gemaakt. Achter zijn verweer blijft, als achter een waas, dat gevoel hardnekkig aanwezig: dat hij in paniek is geraakt en een fout heeft gemaakt. Hij ondergaat het als een vernedering.

De manier waarop zijn grootvader met een boot omgaat: er mag geen krasje op komen, na elke tocht wordt de hele boot

schoongemaakt met een natte lap, geen grassprietje of kluitje modder mag er achterblijven. Hoe overdreven de jongen het allemaal ook vindt, hoe hij zich er ook tegen verzet, dit leeft ook in hemzelf, dit is ook voor hem de norm. Een gat in een boot zeilen is het allerergste wat hem als zeiler kan overkomen.

Hij stapt niet in de auto wanneer de boot op de trailer naar de werf wordt gereden, want hij kan de confrontatie met zijn grootvader en diens sarcasme niet aan, een lafheid die hem dagenlang kwelt – op de achtergrond, weggedrukt en bij vlagen hevig gevoeld. Een lafheid die een nog veel groter vernedering is dan zijn grootvader onder ogen komen.

De grootvader heeft de reparatie geregeld. Op een windrige middag staan ze met zijn vieren op de werf: de grootvader, de vader, de jongen die de oudste kleinzoon is en zijn broer. De boot ligt op de trailer en staat op een grasveld bij de werfhelling en zwart geteerde schiphuizen. Rondom weilanden. Soms geklapper van zeilen. Er wordt in het Fries een praatje gemaakt met de werfbaas. De twee jongens trekken zich terug. De jongste loopt naar een schip dat op de helling ligt. De oudste klimt in de boot op de trailer. Hij strekt zich uit op de vertrouwde vlonders, die hij elk jaar in de lak zet, en schuift op zijn buik naar voren, totdat hij in het vooronder kan kijken. Hij wil zien hoe de reparatie is gedaan. Het gat is uitgezaagd, er is een nieuw stuk hout in gezet en vastgelijmd, eroverheen zijn schots en scheef een paar latten aangebracht ter versteviging. De slordigheid waarmee het gat in de boeg is gerepareerd, stoort hem. Er wordt op deze werf vrijwel niet meer aan houten schepen gewerkt, er wordt voornamelijk laswerk gedaan aan stalen schepen. Hij weet dat. Toch stoort hem de ruwe en achteloze manier waarop het gat is gedicht.

Hij is in deze dingen net als zijn grootvader: het werk moet goed gedaan worden, met aandacht. Er valt niets meer aan te veranderen. De triestheid die zich van hem meester maakt, reikt verder dan het zien van zijn geschonden boot.

De herinnering aan deze gebeurtenissen zinkt al gauw weg. Maar het gat in de zeilboot heeft ook een gat geslagen in zijn zelfvertrouwen.

3

Op zijn twaalfde kent hij alle automerken. Het is onderdeel van zijn opmerkzaamheid. Hij kent veel gezichten. Hij kent op veel plaatsen de huizen, het hekwerk, de schuttingen, de hagen, het type bestrating. Hij kent vrijwel alle winkels in deze kleine provinciestad en vaak ook de gezichten van de mensen die er werken. Hij weet waar de burgemeester woont en waar de stadsbeiaardier. Hij kent de olievrouw die op een bakfiets een ton petroleum door de stad rijdt, moeizaam trappend. Hij weet wie dat jaar de hardloopwedstrijd over de stadswallen heeft gewonnen en ziet hem op een foto in de krant over de finish komen. Hij kent de namen van de lokale grootheden als het gaat om voetbal, zwemmen en atletiek. Tot deze algemene kennis behoren ook de automerken.

Wanneer hij de olievrouw op haar bakfiets ziet naderen, staat hij stil om naar haar te kijken. Als ze is gepasseerd, kijkt hij haar na. Ze is een opvallende verschijning in de stad. Ze rijdt op die bakfiets in een jurk en een gele oliejas en draagt hoge werkschoenen, die hij als mannenschoenen ziet omdat geen enkele vrouw dergelijke schoenen draagt en omdat ze werk doet dat geen enkele vrouw doet. De combinatie van een jurk en hoge mannenschoenen intrigeert hem. Ze is een vrouw die

het werk van een man doet en toch een vrouw. Haar gezicht is hem sympathiek, haar hele verschijning. Ze is de eerste sterk afwijkende vrouw die zijn aandacht trekt, de eerste in een lange reeks.

Sommige auto's vallen hem ook op, zoals de Renault Dauphine, een van de eerste auto's die de gewone man zich kan veroorloven. De Renault Dauphine is van een jong stel in een van de flatgebouwen waar hij dagelijks langsloopt. Ze zijn zuinig op hun auto en gebruiken hem alleen in het weekend. De eigenaar van de ijzerwarenwinkel, bij wie hij wel eens aan huis komt, rijdt in een Ford Taunus, een auto die door zijn naam lijkt te passen bij ijzerwaren. Hun huisarts rijdt in een lichtblauwe Cadillac, de meest voyante wagen in de stad. Hij herkent auto's ook aan het geluid van hun motor: de Mercedes, de Volkswagen, de 2CV met zijn onschuldige gepruttel, die altijd licht deinend over de weg gaat.

Als rector van een lyceum hoort zijn vader niet in een Renault 4 te rijden – het schoolbestuur heeft hem dat laten weten. Zo'n kleine en eenvoudige auto. Alle leraren rijden in grotere auto's. Maar zijn vader is niet geïnteresseerd in auto's. Wat hem, opgegroeid in de economische crisis van de jaren dertig, de oorlog en de naoorlogse schaarste, wel interesseert: de auto rijdt uiterst zuinig. In een grote auto zou hij zich bovendien ongemakkelijk voelen. Hij komt uit een dorp, weliswaar een groot dorp, maar een dorp. Zijn vader is meubelmaker. In een Mercedes zou hij het gevoel hebben dat hij boven zijn stand leeft, en dat hij pretenties heeft. Het zou bovendien betekenen dat hij een auto, en de status die een auto geeft, serieus neemt, dat hij dat belangrijk vindt, en dat vindt hij niet. De Renault 4, waar hij zijn een meter negentig